

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Abstract. The **purpose** of this article is to lay down basic principles and concepts for the purposes of the phenomenological analysis of drug-related crimes. This goal is conditioned by the fact that currently Ukrainian practices of counteraction to the drug-related crimes is still in the nascent stage, which causes lack of methodological foundations for these activities. **Results** of this study allow us to draw several conclusions. First, we propose that illegal drug trade is a negative social and legal phenomenon, caused by the existence of illegal demand on drugs by a certain part of the population and illegal activities of certain persons to satisfy it. We postulate that such illegal demand stems not from the buying capacity of the population but by the existence of “drug subculture” which strives to reproduce and expand. Therefore, we identify two main objects of preventive actions: illegal demand and risk groups. Second, we distinguish two groups of crimes related to the drug abuse. First, there are crimes, connected with the illegal drug trade, usually committed by the members of organized crime groups. Such crimes include murder, assault, fraud, racketeering, money laundering, smuggling, non-violent or violent property crimes etc. Second, there are crimes stemming from the drug abuse itself, i.e. crimes committed by the drug users. Generally these are crimes either committed under influence, or in order to satisfy demand for drugs, including street crimes, domestic violence etc. While crimes of the first group are generally well-organized and planned in advance, the second group is characterized by a more impulsive nature. **Practical implications** of these findings mainly relate to gaining a better understanding of the drug-related crimes in order to prevent them more efficiently. Therefore, **value** of this paper lies in laying foundations for the further phenomenological analysis of the drug-related crimes as a social phenomenon in order to get better understanding of this problem and find efficient ways to combat it.

Keywords: phenomenology, drugs, drug-related crimes, illegal demand, drug subculture.

Анотація. У статті розглядаються базові засади та поняття феноменологічного аналізу наркозлочинності. Запропоновано розглядати наркозлочинність передусім як негативне соціально-правове явище. Запропоновано поділ наркозлочинності на злочини, пов'язані із незаконним оборотом наркотиків, та злочини, пов'язані зі споживанням наркотиків.

Ключові слова: феноменологія, наркотики, наркозлочинність, незаконний попит, наркотична субкультура.

Аннотация. В статье рассматриваются базовые принципы и понятия феноменологического анализа наркопреступности. Предложено рассматривать наркопреступность прежде всего как негативное социально-правовое явление. Предложено разделение наркопреступности на преступления, связанные с незаконным оборотом наркотиков, и преступления, связанные с потреблением наркотиков.

Ключевые слова: феноменология, наркотики, наркопреступность, незаконный спрос, наркотическая субкультура.

Вітчизняна практика протидії наркозлочинності перебуває ще на етапі становлення і є досить недосконалою порівняно з кращими світовими зразками і досвідом, накопиченим на ниві подолання інших тісно пов'язаних зі злочинністю негативних соціальних явищ і багатьох традиційних форм останньої.

На наш погляд, феноменологічний аналіз наркозлочинності (через її якісні характеристики) не знайшов поки свого задовільного рішення через методологічні труднощі [1, с. 9]. Ці труднощі полягають в тому, що при аналізі змісту цього поняття з позицій якоїсь однієї галузевої юридичної науки, об'єктивно можливо в чистому виді виокремити лише одну, максимум дві його якісні характеристики, а інші залишаються як би «не виявленими».

Окремі аспекти протидії наркозлочинності висвітлені у працях таких

вітчизняних та зарубіжних вчених, як О.М. Бандурки, І.Г. Богатирьова, С.С. Босхолова, М.Г. Вербенського, В.В. Голіни, О.І. Гурова, О.М. Джужі, В.І. Жукова, А.П. Закалюка, В.І. Кнорринга, О.Г. Колба, М.В. Корнієнка, О.М. Костенка Б.І. Краснова, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, А.А. Музики, Ю.В. Орлова, В.М. Плішкіна, А.В. Савченка, С.В. Слінька, Л.І. Спиридонова, В.А. Тимошенка, П.Л. Фріса, О.Н. Ярмиша, Х.П. Ярмакі та інших науковців. Однак, на сьогоднішній день бракує робіт у яких би більш ґрунтовно приділено увагу з'ясуванню феноменологічних аспектів наркозлочинності.

У зв'язку з цим, високу **актуальність** на сьогодні має закладення підвалин ефективного феноменологічного аналізу наркозлочинності.

Метою статті є визначення ключових засад та базових понять для здійснення феноменологічного аналізу наркозлочинності.

Оскільки вивчати складне соціально-правове явище, якою, безперечно, є наркозлочинність, не перебуваючи взагалі на позиціях будь-якої галузевої юридичної науки неможливо, ми вирішили з метою виявлення повного набору якісних характеристик вивчити зміст цього явища з усіх (без винятку) значущих для протидії їй позицій. Нами були проаналізовані операційні визначення з інших галузей права, що мають відношення до наркоманії, наркотиків, їх незаконного обігу, наркотизму, наркотизації тощо [2, 3, 4]. У них були виділені значущі ознаки, що розкривають якісні характеристики, урахування яких є необхідним для організації ефективної протидії правоохоронними органами, державними і громадськими організаціями.

При цьому ми помітили, якщо при кримінально-правовому підході до поняття наркозлочинності акцент робиться на протиправності дій і спрямованості умислу [5], то кримінологічний погляд на цю ж проблему виділяє, в першу чергу, особистість, тобто учасників незаконного обігу наркотиків, як головних чинників існування наркозлочинності, носіїв незаконної пропозиції і незаконного попиту на наркотики. Не вдаючись у подробиці відмінностей обсягу кримінологічного поняття, від обсягу кримінально-правового розуміння цього явища, що само по собі цікаво для

з'ясування його юридичних меж [6], ми вважаємо, що з точки зору феномену наркозлочинності її вихідним елементом є *незаконний обіг наркотиків* – негативне соціально-правове явище, обумовлене існуванням незаконного попиту на наркотики у частини населення і незаконною діяльністю осіб з його задоволення.

При цьому під *незаконним попитом* ми розуміємо реальну потребу в наркотичних засобах для наркотизації (споживання з метою сп'яніння) в країні або в окремому регіоні у певний період. Розуміємо, що ця потреба визначається не стільки купівельною спроможністю населення (хоча і це має значення для елітних наркотиків), скільки залежить від численності так званої «наркотичної субкультури» (спільнот наркоманів), яка, як і будь-яка субкультура, прагне до відтворення і розширення за рахунок залучення нових членів. А термін «населення» в даному операційному визначенні позначає тих осіб, які не здійснюють незаконні дії з наркотиками або набувають і зберігають їх в кримінально некараних кількостях і за ці дії за вітчизняним кримінальним законодавством до учасників наркозлочинності не належать.

Теоретична значущість такого розуміння незаконного обігу для феномену наркозлочинності полягає у наступному: в ньому, на відміну від кримінально-правового визначення, прямо вказано на те, що основними об'єктами запобіжного впливу повинні бути незаконний попит (а це значить прийняття на практиці всіляких заходів, що ведуть до його скорочення), учасники і деяка частина населення (групи ризику). Тільки на цьому шляху, можливо, буде в майбутньому розробити критерії оцінки профілактичної діяльності держави в цілому, відомств, громадських об'єднань.

Однак, оскільки наркозлочинність утворює досить специфічна сукупність кримінально-караних діянь (навіть злочини без встановленого потерпілого), а в основі спеціальної протидії лежать оперативно-розшукові методи, необхідно підійти до його визначенню і з цієї, суто спеціальної, професійної (як для поліцейських) позиції. З названих позицій ми

розглядаємо *наркозлочинність*, як різного ступеня законспіровану діяльність всіх його учасників (нерідко об'єднаних в організовані злочинні групи), спрямовану на створення і функціонування джерел і каналів надходження наркотиків на нелегальний ринок.

Далі ми розглядаємо наркозлочинність, як систему елементів, що включають суб'єктів, діяльність, її форми і т. д. Такий підхід визначає всю сукупність якісних характеристик наркозлочинності, урахування яких є обов'язковим у практичній правоохоронній діяльності щодо профілактики, запобігання і припинення наркозлочинів. Це зумовлено самою природою незаконного обігу наркотиків, що розкривається у структурі пов'язаної з ним злочинності.

Для наркотичної злочинності в цілому характерна кримінологічна однорідність. Однак, як вже було зазначено, слід виділити три основні напрями злочинної діяльності:

- злочини, безпосередньо пов'язані з наркобізнесом, тобто незаконним обігом наркотиків;
- злочини, вчинення яких пов'язане з наркотичною залежністю, тобто коли у наявності вплив на злочинну поведінку хронічної наркоманії, коли вчинки людини залежать від того, що вона відчуває потребу в наркотиках і прагне її задовольнити;
- злочини, що вчиняються особами, які перебувають у стані наркотичного одурманення (сп'яніння).

Необхідно, однак, перш за все дати цим злочинам загальну оцінку. Використовуючи термінологію, наведену у літературі [7, 8, 9], зазначимо, що наркозлочини, маючи яскраво виражені особливості, становлять важливу частину злочинності, можна сказати ту її частину, яка найбільш активно розвивається. Ці злочини по особливому характеризують злочинність, вони явно різняться від інших діянь. Злочини цього роду легко емпірично діагностуються серед інших діянь, до того ж вони об'єднані загальноновживаним терміном – наркотичні. Незважаючи на наявні

відмінності, у розглядуваних злочинів наявний кримінологічний однорідний феномен – феномен наркоманії. Для них в цілому характерна спільність причинної детермінації, що обумовлює принципову схожість їх сукупних кримінологічних характеристик, а також соціальних і морально-психологічних (певною мірою і психічних) властивостей осіб, які їх вчиняють. Головна риса сукупної кримінологічної характеристики зазначених злочинів – це їх тісний зв'язок з *наркоманією*. Ось чому завжди особливо виділяється наркотична злочинність.

Критерії відмежування *наркотичної злочинності* від злочинності у цілому як явища ґрунтуються на виділенні наступних характеристик:

- наркотичні злочини в більшості випадків відбуваються у сфері міжособистісних відносин у процесі неформального спілкування і для вирішення індивідуальних проблем, як правило, підвищеною емоційною значимістю;
- дії злочинців виростають з деформацій у конкретному бутті і повсякденній свідомості, деформацій у способі життя окремих соціальних груп і прошарків населення, а в основі всього цього лежать економічна ситуація і соціальна деформація;
- вчинення наркотичних злочинів свідчить про порушення соціалізації особистості, її зіпсовані, перекручені відносини з суспільством і людьми, а користь і насильство складають «типовий набір» для вираження негативного ставлення до оточуючих, суспільних цінностей та інтересів;
- злочини такого роду відбуваються, як правило, у сфері побуту, відпочинку і вільного часу, а також у сфері тіньової економіки.

З іншого боку, наркозлочини, безпосередньо пов'язані з *наркобізнесом*, тобто незаконним обігом наркотиків у прямому розумінні, не зводяться тільки до відповідних статей розділу XIII Особливої частини Кримінального кодексу України. По-перше, вони часто пов'язані з багатьма іншими діяннями. По-друге, перелік наркозлочинів сам по собі значний і діяння мають специфіку. По суті, це злочини наркоділків. Тут треба враховувати, що

діють найчастіше злочинці-професіонали, і діючий успішно злочинець володіє певними навичками і знаннями, які він застосовує для планування і вчинення злочинів, а також для збуту товару і щоб уникнути арешту. Зазвичай наркоділки діють в рамках однієї злочинної групи, хоча нерідко спостерігається перехід від однієї форми кримінальної діяльності до іншої (але в рамках одного профілю – наркобізнес).

Наркозлочинність в частині наркобізнесу продовжує набувати все більш виразний економічний і організований характер. Вона має безліч складових: політичну (мається на увазі кримінальність політичної та правлячої еліти), економічну, транснаціональну, терористичну, організовану, корупційну і т. д. [10, 11, 12]. Складовою, звичайно, є також загальнокримінальна корислива і насильницька злочинність. Відбувається зближення наркотичної злочинності, яка замикається на відповідний бізнес, з насильницької злочинністю, особливо професійною та організованою її частинами. Мало того, судячи з об'єктивних фактів про розвиток і тенденції наркобізнесу і наркозлочинності, ступеня ефективності заходів, що вживаються, їх спрямованості, можна стверджувати, що держава і суспільство знаходяться від успіху набагато далі, ніж знаходилися на етапі, коли починалася боротьба з наркоманією. Це можна пояснити тільки наступним:

- ✓ незаконний обіг наркотиків задовольняє потреби людей у відповідному нелегальному товарі, який іншим чином придбати неможливо;
- ✓ наркоділки здійснюють свою діяльність раціонально і планомірно. Злочинні дії визначаються, виходячи з міркувань мінімізації ризику і максимізації доходів;
- ✓ для виготовлення, зберігання, збуту і т. д. наркотичних засобів, як і для відповідних послуг, організовуються злочинні групи, кожна з яких будується на чіткому розподілі ролей, а учасники цих груп спеціалізуються на певних діях (перевезення, зберігання, збут і т. д.);
- ✓ наркоділки – свого роду професіонали;

✓ конспірація злочинної діяльності, проявами якої є заходи з приховування слідів злочинів, нейтралізації можливих свідків та інших осіб, проникнення у структури влади, використання сучасних технічних засобів (зв'язок, транспорт і т. д.).

Усе це сприяє тому, що збільшується кількість найбільш суспільно небезпечних діянь, скоєних організованими наркоформуваннями у зв'язку з незаконним обігом наркотиків, діянь продуманих, підготовлених, що ретельно плануються. В основному це такі злочини як: вбивство, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, викрадення людини, шахрайство, а також злочини, пов'язані з банківсько-кредитною системою та приватизацією, вимагання, легалізація (відмивання) грошових коштів, контрабанда, захоплення заручників, бандитизм, створення злочинної організації, незаконні дії, пов'язані зі зброєю, деякі інші. До цього слід додати велику кількість корисливих та корисливо-насильницьких злочинів – крадіжок, грабежів і розбоїв.

Злочини, пов'язані з наркотичною залежністю, і діяння, вчинені особами, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння, стосуються тільки наркоманів, хоча такі іноді зустрічаються і серед наркоділків. В основному це злочини проти особи, вчинені у сфері побуту, дозвілля і вільного часу, діяння, що відносяться до сфери сімейних відносин, так звані вуличні посягання. Їх головна риса – ситуативний, імпульсивний характер, з умислом, що раптово виникає, невизначеним і неконкретизованим, де основне – це ситуативне мислення [13, с. 8-9].

Отже, це такі злочини наркоманів: вбивство, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, побої, мордування, згвалтування, дії сексуального характеру, крадіжка, грабіж, розбій, хуліганство. Це найбільш поширені діяння. Зазначимо і на тих, які зустрічаються відносно рідко: вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, доведення до самогубства, зараження венеричною хворобою, втягнення неповнолітнього у вчинення злочину та антигромадські дії.

Вказуючи на ці злочини, треба сказати і про невирішені проблеми латентних злочинів [14, 15, 16, 17]. Треба мати на увазі, що не тільки побут, дозвілля і сім'я, але і наркоманія (не менше) – найбільш закрита від сторонніх очей сфера життя людей. При цьому «кримінально-наркотичне життя» взагалі законспіроване. Не можна забувати і те, що в основі злочинів, скоєних в даній сфері і на ґрунті наркоманії, лежать міжособистісні відносини.

Висновки. Таким чином, нами виділені основні групи наркозлочинів, що становлять кістяк наркозлочинності, що вчиняються двома групами осіб: злочини, безпосередньо пов'язані з наркобізнесом, незаконним обігом наркотиків, позначені у відповідних статтях Кримінального кодексу, і злочини, пов'язані з наркотичною залежністю, а також діяння, що вчиняються особами у стані наркотичного сп'яніння. Критерії такої класифікації очевидні. Йдеться про дві групи злочинів, коли в кожній з них зосереджені однорідні діяння. Звичайно, при аналізі наркозлочинів на масовому рівні вивчається вся сукупність проявів, і це має позитивне значення, бо виявляється їх загальна характеристика. Однак при цьому на задньому плані залишаються особливості найбільш близьких один до одного злочинів. Отже, необхідна конкретизована верифікація. Вона повинна бути такою, щоб зводила наркозлочини у більш однорідні групи. Як пишуть вчені, однорідність веде до подібності досліджуваних об'єктів, а різнорідність призводить до їх розмежування [18, с. 36].

Не можна не бачити, що виділені нами групи наркозлочинів розрізняються між собою за такою му важливою ознакою, як особа винного (суб'єкт злочину). Звичайно, існує безліч інших ознак, але виділена нами ознака, на наш погляд, має первісне значення, бо з її допомогою можна відповісти не тільки на питання, як відбуваються наркотичні злочини, але і хто їх вчиняє. Успіх тактики профілактики наркозлочинів і стратегії протидії наркозлочинності залежить від того, наскільки диференційованими будуть заходи кримінологічного впливу на різні категорії осіб.

Список використаних джерел:

1. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : монографія. Харків : Золота миля, 2014. 324 с.
2. Габиани А. А. Наркотизм: вчера и сегодня. Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1988. 76 с.
3. Белогуров С. Б. Популярно о наркотиках и наркоманиях. Книга для всех. СПб: Невский диалект; Москва: Бином, 1998. 130 с.
4. Тимофеев Л. М. Наркобизнес: Начальная теория экономической отрасли : Позитивный подход/3-е изд., доп. Москва : РГГУ, 2003. 132 с.
5. Музика А. Злочини в галузі обігу наркотичних засобів (зауваження до глави XIII проекту КК України). *Право України*. 1996. № 12. С. 58-63.
6. Драган Г. Н. Наркомания и наркобизнес. Выявление и пресечение незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ/ред. П. Г. Пономарев. Москва : Новый юрист, 1998. 240 с.
7. Александров Р. А. Взаимосвязь наркобизнеса и национальной безопасности. *Российский следователь*. 2006. № 2. С. 55-57.
8. Воронин М. Ю. Принципы криминологической политики защиты населения от наркотизации. *Российский следователь*. 2009. № 17. С. 28-29
9. Галузин А. Ф. О наркотизме в теории и практике обеспечения безопасности личности общества (государства). *Право и политика*. 2007. №11. С. 30-37.
10. Транснациональный наркобизнес : новая глобальная угроза/ред. А. Н. Глинкин. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. 264 с.
11. Иванич Ю. Наркотики и терроризм : паутина зла. Москва: Вече, 2005. 464 с.
12. Чистяков И. Н. Наркотик как фактор угрозы возникновения чрезвычайных ситуаций в деятельности пенитенциарной системы. *Черные дыры в Российском законодательстве*. 2009. № 5. С. 98-100.
13. Пшеничний В.Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – Київ, 2005. 19 с. С. 8-9.
14. Попович В.М. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів. *Право України*. 1999. № 11. С. 106-112
15. Рущенко І.П. Діалог соціолога та юриста про латентну злочинність і не лише про те... *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 2. С. 8-16
16. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навч. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.
17. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 72-74.

18. Рузавин Г.И. Методология научного познания : Учеб. пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 287 с.